

Het Pungelhuis

Annet Huizing

Met *Heel Nederland Leest Junior* kunnen jouw leerlingen zich verdiepen in het boek *Het Pungelhuis* van Annet Huizing. Aan de hand van dit boek gaan leerlingen met elkaar in gesprek over de thema's familiebanden, geschiedenis, schuld en schaamte. Deze handleiding bestaat uit drie delen:

1. Praten over het verhaal en over de leeservaringen van leerlingen.
2. Een Lagerhuisdiscussie: in deze les van 90 minuten leren leerlingen stap voor stap een mening te vormen en met elkaar in gesprek te gaan. De handleiding doorloopt het hele proces om een goede discussie te voeren met de klas. De stelling die centraal staat is: *"Het is belangrijk om je familiegeschiedenis goed te kennen."*
3. Suggesties voor verdere verwerking.

DEEL 1. PRATEN OVER HET BOEK

Organisatie

- Keuze uit verschillende opdrachten

Aan de slag met

- Boekintrodactie
- Voorlezen
- Emoties
- Personages
- Familie
- Geheim

Lees met de hele klas het boek *Het Pungelhuis* van Annet Huizing. Samen praten en denken over het boek geeft leerlingen een kans om hun mening, interpretatie en beleving over het verhaal te delen. Het vergroot leesplezier en versterkt onder andere taalvaardigheid, fantasie en redeneren. Hieronder staan een boekintrodactie en startopdracht beschreven. Daarna kun je kiezen uit vier opdrachten om samen over het verhaal te praten en daarbij in te gaan op de verschillende personages en perspectieven. Je kunt de opdrachten achtereenvolgens of los van elkaar doen.

Boekintrodactie

Voordat leerlingen *Het Pungelhuis* gaan lezen, is het leuk om het boek te introduceren en kinderen nieuwsgierig te maken naar het verhaal.

Dit kun je doen door de volgende vragen te stellen:

- “Wie smeert er boter op z'n brood in de ochtend?”
- “Wie weet wat smokkelen is?”
- “Heeft er iemand wel eens van botersmokkel gehoord?”

Laat dit filmpje zien:

www.youtube.com/watch?v=jNhqMaT74XI

Vertel:

“In Brabant smokkelden mensen in de jaren '50/'60 boter over de grens naar België. Dat klinkt onschuldig of zelfs grappig, maar dit werd steeds meer een gevaarlijke en bloedige strijd. In dit verhaal ontdekt Ole dat zijn opa ook iets met deze botersmokkel te maken heeft gehad. Met grote gevolgen voor het dorp en voor de vader van Ole... Zullen we gaan lezen?”

START OPDRACHT

Lees een zelfgekozen fragment uit *Het Pungelhuis* voor. Kies een stukje dat je heeft geraakt, omdat je het grappig, mooi, verdrietig of herkenbaar vond.

Vertel: “Ik ga jullie een stukje uit het verhaal voorlezen dat ik speciaal vind. Na het voorlezen vertel ik waarom.”

Vertel wat het fragment met je doet. Vraag aan leerlingen of zij ook een bepaald stuk uit het verhaal speciaal vinden. Vraag twee leerlingen het stukje voor te lezen.

Opdracht 1 Emoties

Kies één of twee emoties uit de lijst die jij vindt passen bij het verhaal.

- Verdriet
- Blijheid
- Jaloezie
- Boosheid
- Verbazing
- Verwardheid
- Angst
- Afschuw
- ...

- Waarom heb je deze emotie gekozen?
- Wie (in het verhaal) heeft deze emotie?
- Hoe weet je dat?

Opdracht 2 Personages

Zorg dat je het hele boek hebt gelezen. Er komen verschillende personages in het boek voor. Bespreek de vragen in je groepje:

- Wie zou je wel eens willen ontmoeten?
  - Wat verwacht je van deze ontmoeting?
- Op wie lijkt je zelf het meest?
  - Wat zijn de overeenkomsten?
- Wie vind je irritant?
  - Heb je een voorbeeld van wat je irritant vindt aan deze persoon?
- Aan wie zou je een vraag willen stellen?
  - Welke vraag?
- Met wie zou je een dag willen ruilen?
  - Wat zou je die dag gaan doen?
- Wie is voor jou het meest ‘schuldig’?
  - Heb je daar een argument voor?

Opdracht 3 Sympathiek of niet?

Vraag: “Wie uit het boek vind jij sympathiek?”

Vertel: “Je krijgt zo vijf minuten om de personages in een volgorde te zetten. Van meest naar minst sympathiek. Denk er niet te lang over na. Als het lukt, kun je er ook een reden bij schrijven.”

- Tonny Bakker, de makelaar
- Piet, de vader van Ole
- De moeder van Ole
- Rooie Piet, de opa van Ole
- Jos Hurkmans, de vader van Sjef
- Sjef ('Sjefke') en zijn vrouw Agnes
- Anastazja, de vriendin van Ole
- Oom Arie
- Pola
- Gary, de klusjesman
- Ole

Laat de leerlingen de elf personages in een volgorde zetten. Vraag de leerlingen daarna hun lijstje te vergelijken met dat van een medeleerling.

Bespreek in tweetallen:

- Wie vind jij sympathiek?
  - Waarom?
- Is jullie volgorde verschillend?

Bespreek klassikaal:

- Is je sympathie voor een personage tijdens het verhaal veranderd? Hoe komt dat?
- Wat maakt iemand sympathiek?
  - Komt dat door iemands gedrag?
  - Iemands uiterlijk?
  - Iemands achtergrond?
  - Vind je iemand sympathieker als hij of zij op jou lijkt?
- Is sympathie gebaseerd op feiten? Of een mening? Wat is het verschil?

Opdracht 4 Familie

Lees het fragment voor:

In groep zeven op m'n vorige school hadden we een keer een familieproject en Amelie mocht vertellen over haar stiefzusjes en halfbroertjes en de nieuwe man van haar moeder en de nieuwe vrouw van haar vader en dat ze daardoor dus vier opa's en oma's had, en een buslading tantes en ooms en neven en nichten en dat haar moeder ook nog af en toe zielige pleegkinderen opving. Echt zwaar irritant waren de foto's die Amelie had laten zien. Zaten ze met z'n allen aan lange tafels op de Limburgse boerderij van een van die vier opa's, met flessen wijn en kannen limonade. Want haar ouders waren wel gescheiden,

maar niemand had ruzie met iemand. De juf wapperde met haar handen voor haar ogen, want ze werd er 'helemaal emotioneel van', zei ze. 'Zo mooi!'

Daarna moesten we onze eigen stamboom tekenen en foto's van familieleden erbij plakken. En het gaf echt he-le-maal niks als je een kleine familie had, zei de juf. Echt niet. Klein kon ook fijn zijn. Júíst fijn. Ja hoor. Voor m'n oom Arie had ik een vrouw verzonnen en zes kinderen. Van internet had ik foto's geplukt van vier oudere mensen, dat waren dan m'n opa's en oma's. En daar ging het mis. Ik had dus per ongeluk ene George Clooney geprint en dat bleek een beroemde Amerikaanse filmster te zijn. (Het Pungelhuis, pagina 8)

Bespreek klassikaal:

- Waarom reageert Ole geïrriteerd op het verhaal over de familie van Amelie?
  - Begrijp je Oles reactie? Waarom wel of niet?

- Waarom beschrijft Ole zijn oom Arie als 'een man met vrouw en zes kinderen'?
  - Wat verbergt Ole? Waarom doet hij dat?
  - Begrijp je Ole? Waarom wel of niet?

Bespreek in groepjes:

- Welke familieleden heb jij?
- Ken je al je familieleden?
- Hoe belangrijk is familie voor jou?

DEEL 2. LAGERHUISDISCUSSIE

De stelling:

Het is belangrijk om je familiegeschiedenis goed te kennen

Aan welke doelen werk je met deze les?

Referentiekader taal, mondelinge vaardigheden

Gesprekken algemeen

- De leerling kan initiatief nemen om gesprekken aan te gaan in kleine en grote groepen. De leerling kan de hoofdpunten volgen, kan de eigen mening verwoorden en onderbouwen met argumenten in een grotere groep.

Luisteren algemeen

- De leerling kan wat hij hoort koppelen aan eigen gevoelens, ervaringen en andere dingen die hij kent, weet en gezien heeft.
- De leerling kan een koppeling leggen tussen de inhoud van de beluisterde tekst en eigen ervaringen.
- De leerling kan kritisch luisteren naar mondelinge informatie en meningen.
- De leerling kan informatie en meningen interpreteren voor zover deze dicht bij de leerling staan.

Sociaal-emotioneel en burgerschap

De leerling heeft een mening over de stelling en wordt aangezet tot nadenken en praten over:

- Familiebanden
- Schuld en onschuld
- Schaamte
- De doorwerking van de geschiedenis naar het heden

Democratische cultuur:

Leerlingen leren hun mening onderbouwd te uiten en anderen daar in discussie, debat of dialoog van te overtuigen. En hoe verschillen van inzicht, waarden, overtuigingen, belangen en emoties niet altijd overbrugd kunnen of hoeven worden.

Organisatie

De les duurt minimaal 90 minuten

Nodig

- PowerPoint
- ABC-schema:
www.dkjl.nl/abcpo
- Rood/groene kaartjes/blaadjes

Werkvormen

- Groepsgesprek
- Dialoog
- Groen/rood
- Lagerhuis

Spelregels

- Luister naar elkaar.
- Laat elkaar uitpraten.
- Zeg: ik vind... omdat...
- Geef voorbeelden.
- Probeer ieders standpunt te begrijpen.
- Houd rekening met gevoelens.
- Accepteer dat je het niet altijd eens bent.
- Wees je bewust van je stemgebruik en lichaamstaal.

Basisbegrippen

- De mening** ..... ik vind...
- Het argument** ..... omdat...
- Het feit** ..... een te controleren waarheid.
- Fictie** ..... niet echt, verzonnen.
- De discussie** ..... een gesprek waarin mensen het met elkaar oneens zijn en elkaar proberen te overtuigen.
- Overtuigen** ..... de ander met argumenten overhalen om hetzelfde te vinden als jij.
- Feedback geven** ..... vertellen of je iets goed vindt of dat iets beter kan.

Belangrijke begrippen bij het thema

- Empathie** ..... je kunnen inleven in de gedachten en belevingswereld van anderen.
- Sympathie** ..... een eigenschap, vriendelijk en aardig.

Algemene tips voor de leerkracht

In deze lessen volgen opdrachten elkaar in een rap tempo op. Leg de nadruk op datgene waar de leerlingen op 'aangaan' en zorg dat je i.i.g. 25 minuten voor het einde van de les met de leerlingen ruimte maakt voor de discussie. Tijdens de discussie hoef je niet alle subvragen te stellen. Volg kinderen en stel alleen vragen als de discussie stilvalt of je het gesprek wilt verdiepen. Andere tips:

- Stimuleer zoveel mogelijk interactie tussen leerlingen. Vat samen en laat conclusies uit de groep komen.
- Voorkom het controleren van kennis van de wereld, focus op (lees)ervaringen, zodat alle leerlingen iets kunnen inbrengen.
- Speel zoveel mogelijk vragen van leerlingen terug naar de groep.
- Bied begeleiding bij uitbreiding van kennis van de wereld; deel kennis indien gevraagd, bespreek de bron en de betrouwbaarheid van verschillende bronnen.
- Maak gebruik van de moraal van de groep en onderzoek/maak bewust van waar hun mening vandaan komt.
- Neem tijdens de verdiepfase de rol aan van 'de neutrale debatleider' en houd de eigen mening zoveel mogelijk voor je.
- Ga op zoek naar gemeenschappelijkheid en nodig uit dat de leerlingen met oplossingen komen.
- Wil je de les opdelen in stukken? Las dan een pauze in na de beeldvormingsfase.

15
MINUTEN

1. Opzetfase

In de opzetfase bespreek je de doelen en het woordcluster.

Vertel: "We gaan vandaag met elkaar discussiëren." Vertel kort hoe de structuur van deze les eruitziet.

Bespreek: "Wie discussieert er veel, waarover en met wie? Waarvoor is een discussie nuttig? Wat is het verschil tussen een goede discussie en een ruzie?"

Laat de spelregels zien op het ABC-schema en vraag leerlingen een spelregel te kiezen: Welke spelregel vind je het belangrijkste voor deze les? Waarom? Kies democratisch één spelregel. Dit wordt het procesdoel van de les.

Lees het woordcluster voor:

'Waarom heeft niemand Ole ooit verteld dat hij nog een opa had? Zijn vader weigert te vertellen over zijn opa. Ole krijgt alleen maar te horen dat zijn opa een vreselijke man was. Wanneer ze moeten verhuizen naar het Brabantse Orpel, komen het geheim en de geschiedenis stukje bij beetje aan het licht. Dit heeft alles te maken met de botersmokkel in Brabant. De smokkel die kleinschalig begon maar eindigde in harde criminaliteit waarbij ongelukken gebeurden en doden vielen.

*Als je een verhaal leest, kun je **sympathie** voor een personage voelen. Je vindt iemand dan sympathiek, aardig. Misschien vind je de vrolijke Pola sympathiek, die de vader uiteindelijk aan het praten krijgt. Of heb je sympathie voor de moeder die naar Tibet vertrekt of voor Anastazja die graag een kapperszaak begint? Soms kun je een goede reden hebben waarom je iemand sympathiek vindt, soms is het vooral een gevoel. Je kunt bijvoorbeeld soms ook een 'slechterik' in een film sympathiek vinden. Empathie is wat anders dan sympathie. Als je **empathisch** bent kun je je goed inleven. Zonder oordeel kijk of luister je naar iemand. Je probeert te voelen wat een ander voelt en wilt echt weten wat de ander te vertellen heeft. Als je geen empathie toont, geef je zomaar een oordeel over iemand of heb je geen medelijden.*

Wanneer vader Piet uiteindelijk begint te praten, vertelt hij over zijn jeugd, zijn zorgen over zijn broer Arie en over zijn rol bij de botersmokkel. Wat doet dit met jou nu je de verhalen van vader Piet kent? Kijk je nu anders naar vader Piet? Voel je empathie? Is het belangrijk om je familiegeschiedenis goed te kennen? In deze les discussiëren we over empathie en geschiedenis.'

opdracht 1 Empathie

Wanneer je empathisch bent, kun je je inleven in de ander. Je voelt mee. Je kunt als het ware door zijn of haar ogen naar een situatie kijken.

- Aan wie denk jij bij het woord empathie?
- Een vriend/klasgenoot/familielid? Waarom?

Probeer je in te leven in:

- Vader Piet heeft al die tijd gedaan alsof zijn vader niet meer bestond.
- Ole is kwaad op zijn vader dat hij heeft gelogen over zijn opa.
- Sje zit voor de snackbar. Als Ole langskomt spuugt en rochelt hij op straat, net voor de voeten van Ole.
- Moeder gaat reizen naar Tibet en zegt: "Af en toe moet ik tot mezelf komen."

Verplaats je in de persoon en bespreek in tweetallen:

Ik denk dat hij/zij dit... doet..., omdat...

Bespreek klassikaal:

- Lukt het om empathisch te zijn bij alle personen? Bij wie heb je daar moeite mee?
- Hoe gedraag je je als je empathisch bent? Hoe niet?
- Wat helpt je om empathisch te zijn? Is het belangrijk veel te weten van iemand?

20
MINUTEN

2. Beeldvormingsfase

In de beeldvormingsfase halen leerlingen voorkennis op en vergroten leerlingen hun kennis van de wereld

Opdracht 2a

Vertel: "Piet zwijgt over zijn familiegeschiedenis. Hij hield geheim dat zijn vader nog leefde en zegt niets over de botersmokkel en de rol van zijn vader daarin. De schaamte, het verdriet en het schuldgevoel draagt hij wel met zich mee."

Bespreek in tweetallen:

- Waar schaamt Piet zich voor?
- Waar is Piet boos om?
- Wat denk je dat het met Piet doet dat hij zijn hele leven een geheim heeft?
- Helpt het Piet te praten over het verleden, denk je?

Opdracht 2b

Lees het volgende fragment voor:

'Wie was dat?' vroeg ik.

M'n vader bleef naar z'n telefoon staren.

'Wie is er dood?' vroeg m'n moeder.

'De notaris.'

'Notaris? We kennen toch helemaal geen notaris?' zei m'n moeder.

'Dat wás de notaris, over die ouwe.'

'Die ouwe? Welke ouwe?' vroeg ik.

'Mijn eh... mijn eh... mijn pa. Hij is gisteren overleden. Op nieuwjaarsdag.'

'Hè? Jouw vader? Dood? Die was toch allang dood?'

M'n vader keek m'n moeder aan. Ze leek niet erg geschrokken en zei alleen: 'Goh.' En toen: 'Tja.'

Hij zei niks.

'Pap, zeg nou wat. Waar slaat dit op?'

'Nou ja,' zei hij. 'Nou ja. Het is eigenlijk heel simpel.'

Weer stilte.

Ik wilde wat zeggen, maar m'n moeder gebaarde dat ik m'n mond moest houden. Het duurde even voordat er weer geluid uit m'n vader kwam.

'Het is dus heel simpel. Het was een vreselijke man. Voor mij en voor Arie. Hij bestond niet meer voor ons.

Dat is zo'n beetje het hele verhaal.'

Het hele verhaal? 'Maar waarom dan? En waarom heb je dat nooit verteld? Je hebt al die tijd gelogen.

Je hebt dus m'n hele leven lang al gelogen. Ik had verdomme wél een opa. Ik had al die tijd een opa en jij hebt dat nooit verteld.'

Ik ontplofte zowat en kreeg zin om hem tegen zijn goede been te schoppen.

Bespreek in tweetallen:

- Wat vindt Ole ervan dat zijn vader zwijgt?
- Wat doet het denk je met Ole dat zijn vader later wél de waarheid vertelt?
- Wat vind jij ervan dat Piet niet wilde praten over zijn vader, dus de opa van Ole?
- Begrijp je dat Piet zijn geheimen heeft verborgen voor zijn zoon? Waarom wel? Waarom niet?
- Ben je tijdens het lezen van mening veranderd over Piet?

Opdracht 2c

Vertel: “Schaamte, verdriet en geheimen kunnen van generatie op generatie doorgegeven worden. Van grootouders op hun kinderen, en op hún kinderen. Denk bijvoorbeeld aan ouders die moesten vluchten voor een oorlog. Het verdriet of de boosheid van je (voor)ouders kun je zelf ook voelen. Maar denk bijvoorbeeld ook aan mensen die erachter komen dat hun opa vroeger een nazi was. Hoe ga je daarmee om? Zwijg je over deze geschiedenis? Voel je je verantwoordelijk voor je familiegeschiedenis? Of helpt kennis van de geschiedenis je om je (voor)ouders beter te begrijpen?”

Bij de volgende opdracht heb je de rode en groene kaarten/blaadjes nodig om te stemmen. Als je die niet bij de hand hebt, kan je natuurlijk ook stemmen door bijvoorbeeld te gaan staan als je het eens bent met een stelling.

“Pak allemaal je rode en groene stemkaarten. Ik lees steeds een stelling voor. Geef met rood of groen aan of je het eens of oneens bent.”

- Ik weet veel over mijn familiegeschiedenis

Vraag door: welk familielid zou je nog wel eens iets willen vragen?

- Ik weet waar mijn voorouders vandaan komen

Vraag door: praten zij over hun jeugd?

Vraag door: zijn er onderwerpen waar thuis over gezwegen wordt?

Vraag door: wat leer je van deze verhalen?

Vraag door: vind je het belangrijk te weten waar zij vandaan komen?

- Ik praat met mijn familie over het verleden

Vraag door: praat je ook over wat je familieleden hebben meegemaakt?

Vraag door: ken je familieleden/voorouders die bijvoorbeeld een oorlog hebben meegemaakt of moesten werken als tot slaaf gemaakte op een plantage?

- Ik vind het belangrijk te weten wat mijn ouders en voorouders meegemaakt hebben

Vraag door: waarom vind je dat belangrijk?

Vraag door: en wat als het iets negatiefs is?

Vraag door: helpt dat jou ook?

- Ik praat met anderen over mijn familie

Eindig met de vraag: Wat zou je over jouw familie aan anderen willen vertellen?

10
MINUTEN

3. Meningsvormende fase

In de meningsvormende fase presenteer je de stelling. Leerlingen oefenen met redeneren.

Presenteer de stelling:

"Het is belangrijk je familiegeschiedenis goed te kennen."

Ik ben het eens/oneens, omdat, bijvoorbeeld...

Licht het ABC-schema toe d.m.v. 'modeling' oftewel hardop denkend voordoen.

Bijvoorbeeld: "Ik neem de stelling in mijn hoofd en ik doe alsof ik het ermee eens ben. Ik kan zeggen: Ja, ik ben het met de stelling eens omdat... Ik ken ook een voorbeeld uit..."

Voorbeeld tegenargument

Benadruk dat ze voor- en tegenargumenten mogen gebruiken en beide kanten van het schema moeten invullen. Misschien vinden ze het lastig meer dan één argument in te vullen? Nodig de leerlingen dan uit om in ieder geval meer voorbeelden aan te dragen.

20
MINUTEN

4. Verdiepingsfase

Hebben alle leerlingen een argument op papier en weten ze wat ze willen zeggen over de stelling? Maak dan een U-vormige kring voor de Lagerhuisdiscussie. Zorg ervoor dat je iedereen kunt zien en dat de leerlingen elkaar aan kunnen kijken. Herhaal welke spelregel in de discussie centraal moet staan. De discussie duurt maximaal 15 minuten. Zet een klok om de tijd bij te houden.

Hoe werkt de Lagerhuisdiscussie

Leg uit: "Ik ben nu de debatleider:

- Ga staan als je iets wilt zeggen.
- Ga zitten als je na een paar beurten niet het woord krijgt.
- Speel met je lichaamstaal als je sneller het woord wilt. Ga dan weer staan en maak oogcontact met elkaar en met mij.
- Ik las een time-out in om te zien hoe het met de beurtverdeling en de spelregels gaat."
- Herhaal de stelling. Zet de klok op 15 minuten. Geef de leerlingen het woord en vraag welke argumenten ze hebben opgeschreven.

**Stel alleen subvragen als de discussie stilvalt of om de discussie verdieping te geven
(maak een keuze uit de vragen, afhankelijk van waar de leerlingen op 'aan' gaan)**

Startvragen:

- Praat jij thuis met je ouders/verzorgers over hun jeugd? Waarover? Wil je iets delen?
- Wat weet jij van je familiegeschiedenis? Zijn er dingen waarvan je het belangrijk vindt dat anderen ze ook weten? Kun je een voorbeeld geven?
- Wat weet jij van de familiegeschiedenis van je vrienden?
- Hoe belangrijk is het om iemands achtergrond te kennen om iemand te kunnen begrijpen?
- Zijn er verhalen of geheimen in de familie die verborgen blijven?
  - Hoe denk je dat het voelt om een geheim te dragen?
- Wat zou jij doen als je zou ontdekken dat...
  - Je opa een nazi was?
  - Je voorouders een plantage in Suriname hadden met tot slaaf gemaakte mensen die daar moesten werken?
- Er zijn mensen die zich schuldig voelen om het verleden van hun ouders.
  - Begrijp je dat mensen zich zo voelen?
  - Wat vind jij hiervan?
- Begrijp je dat sommige mensen zich schamen voor iets dat hun (voor)ouders hebben gedaan?
- Ben je als kind verantwoordelijk voor wat je ouders vroeger hebben gedaan, vind je?
- Wat als je ontdekt dat...
  - Je voorouders gevlucht zijn voor een oorlog?
  - Je voorouders als tot slaaf gemaakte mensen moesten werken op een plantage?
  - Je (voor)ouders geen fijne jeugd hebben gehad?
  - Wat doet het verdriet van (voor)ouders met jou?
- Wat kunnen we leren van de geschiedenis? Vind je dat je op school genoeg leert over de geschiedenis? Bijvoorbeeld de slavernijgeschiedenis of verschillende oorlogen?
- Kun je leren empathisch te zijn?
  - Kun je dit leren op school?

Richting een advies (meer abstracte vragen):

- Hoe kunnen we iets leren van de geschiedenis?
- Wat leer je van fouten in het verleden?
- Ontmoet jij wel eens mensen met een heel andere achtergrond of geloof?
  - Wat kun je leren van elkaar?
  - Heb je eerder empathie voor iemand die lijkt op jou dan voor iemand die heel anders is?
- Er bestaat een dag van de empathie. Wat vind je van dat idee?

Rond het gesprek positief af. Vat samen en vraag leerlingen naar een conclusie.

5. Evaluatiefase

Blik terug op de les. Focus op het proces en vraag leerlingen tops en tips te geven over de discussie:

- Wat ging er goed? Hoe ging de spelregel? Wat kan er volgende keer beter?
- Wie is er door de les van mening veranderd?

DEEL 3 OPDRACHTEN TER VERDIEPING

In *Het Pungelhuis* kom je meer te weten over de geschiedenis van de botersmokkel. De onderstaande opdrachten gaan over deze geschiedenis van de botersmokkel. Bij opdracht 3 denk je met kinderen na over generationeel trauma.

Opdracht 1 Botersmokkel

Nodig:

- Filmpje andere tijden: www.anderetijden.nl/aflevering/567/Botersmokkel

Instructie:

De botersmokkel wordt in de Nederlandse geschiedenis beschreven als een 'romantische smokkel'.

Lees voor:

"Zelf dachten de smokkelaars er ook zo over. Nooit hadden ze het gevoel dat ze iets crimineels deden. 'Nee', zeggen oud-smokkelaars en douaniers eensgezind, 'het was een groot spel, een spel dat gespeeld werd door joviale jongens. Een miljoenenspel.'" (www.anderetijden.nl/aflevering/567/Botersmokkel)

Begrijp je waarom botersmokkel een 'romantische smokkel' wordt genoemd?

Opdracht 1a

Vraag aan de leerlingen:

- Heb je ooit eerder over de botersmokkel gehoord?
- Welke rol speelde Rooie Piet (de opa van Ole) bij de botersmokkel?
- En Jos Hurkmans? (de vader van Sjef)

Opdracht 1b

In het boek leer je steeds meer over dit stukje verborgen geschiedenis van Nederland.

Vertel: "Julie krijgen zo een woord dat te maken heeft met de botersmokkel. Probeer in het boek samen zoveel mogelijk informatie te verzamelen over dit woord. Over 15 minuten moet je een korte presentatie kunnen geven over het woord."

Maak vier groepjes en verdeel de woorden:

- Pungelaar
- Kraaienpoten
- Commiezen
- Het vette goud

Ieder groepje mag proberen zoveel mogelijk informatie te verzamelen over het woord.

Zet een timer van 15 minuten.

Schrijf twee hoofdvragen op het bord:

- Wat betekent het woord? Waarom wordt dit zo genoemd?
- Wat had dit met de botersmokkel te maken?

Leerlingen kunnen informatie terugvinden in het boek.

Geef na 15 minuten een aantal groepjes het woord. Laat leerlingen elkaar aanvullen.

Bespreek met elkaar: Was de botersmokkel altijd romantisch? Hoe verhardde de strijd?

Opdracht 2 Schuldig?

In het dorpje Orpel praten weinig mensen over de botersmokkel. Ole leert stukje bij beetje over het spel én de strijd tussen de botersmokkelaars en de commiezen. Mensen lijken er niet graag over te willen praten. Waarom zou dat zijn?

Ole ontdekt ook welke rol zijn opa en vader hebben gespeeld in de botersmokkel.

Bespreek:

- Waar voelt Oles vader zich schuldig over?
- Wat vindt Ole van de rol die zijn vader heeft gespeeld in het verhaal?

Vertel:

“Agnes noemt Piet een ‘willoos werktuig’. Daarmee bedoelt ze dat Piet op dat moment geen keus had. Piet zegt zelf: ‘Ik ga me aangeven bij de politie’ en: ‘Je hebt altijd een keuze’. Ze hebben dus een verschillende mening of Piet wel of niet schuldig is. Wat vind jij? Is Piet schuldig?”

Ga als volgt te werk:

- Hang twee A4'tjes in de ruimte. Links hangt een A4 met 'PIET'; rechts een A4 met 'AGNES'.
- Vraag leerlingen een plek in de ruimte in te nemen. Vertel: “Ben je het meer eens met Agnes of met Piet? Loop naar de naam van Agnes of van Piet. Je mag ook in het midden van de ruimte staan als je het met beiden een beetje eens bent.”
- Als iedereen op een plek staat, mogen leerlingen overleggen. “Waarom sta je hier? Heb je een argument?”
- Geef de leerlingen die duidelijk voor Agnes hebben gekozen het woord. Zij mogen hun keuze onderbouwen.
- Geef daarna de kinderen die voor Piet hebben gekozen het woord. Wat zijn hun argumenten?
- Vertel leerlingen dat zij van plek mogen wisselen als zij overtuigende argumenten horen. Kunnen leerlingen elkaar overtuigen? Verandert hun eigen mening?

Deze werkvorm laat zien dat het heel normaal is om je mening bij te stellen. Als je goed luistert naar de argumenten van een ander, raak je soms overtuigd.

Opdracht 3 Van generatie op generatie

Vader Piet vertelt niet over vroeger. Hij houdt het gedrag van zijn vader en de verwaarlozing en mishandeling geheim. Ook zwijgt hij over de rol van zijn vader bij de botersmokkel. Het is vaker zo dat kinderen een geheim of een pijnlijke gebeurtenis uit het verleden met zich meedragen. Gebeurtenissen van vroeger kunnen dan doorwerken in het heden. Wanneer iemand uit de familie een trauma (verdriet of pijn) met zich meedraagt, kan dat doorgegeven worden aan de volgende generatie. Dus een kind neemt dan bijvoorbeeld het verdriet van zijn ouders over.

Luister naar de filmfragmenten waarin mensen vertellen over hun ouders of eerdere voorouders. Daag kinderen uit om empathisch te luisteren.

- Filmpje Naaz over ouders die zijn gevlucht:
www.bnnvara.nl/artikelen/hoe-leeft-oorlog-door-in-volgende-generaties
- Filmpje Mijn nazi-opa van Sunny Bergman:
www.bnnvara.nl/artikelen/hoe-leeft-oorlog-door-in-volgende-generaties
- Filmpje Terry Atkins: Terry's vader zit in de gevangenis. Hij houdt dit voor iedereen geheim.
www.exodus.nl/verhalen/ben-ik-verantwoordelijk-voor-mijn-vader

Bespreek per filmpje:

- Wat voelt deze persoon?
- Kun je je inleven in deze persoon? Waarom wel/niet?
- Hoe heeft hij/zij last van het verleden van zijn/haar ouders?
(abstracter: Hoe werkt het verleden door in het heden?)
- Wat zou je deze persoon willen vragen?
- Hoe vond je het om je in te leven in deze verhalen? Vond je inleven moeilijk, wanneer wel en niet?

Opdracht 4 Empathisch luisteren

Heb je tijd? Oefen eens met verhalen vertellen en empathisch luisteren.

Er zijn verschillende niveaus waarop je kunt luisteren. Laat de dia zien, noem de niveaus en vraag steeds een duo om een niveau van luisteren voor te doen in een korte sketch.

A vertelt een verhaal over zijn of haar familiegeschiedenis, B doet een niveau van luisteren voor.

Vraag aan de klas: Welk niveau van luisteren is dit? Hoe zie je dat? Wat zijn de kenmerken van empathisch luisteren?

- Negeren: bewust of onbewust niet luisteren. Iemand vertelt je bijvoorbeeld iets terwijl je heel geconcentreerd aan het werk bent. Je geeft geen luistersignalen.
- Doen alsof: wanneer iemand je een heel verhaal vertelt terwijl je met je hoofd ergens anders bent. Dan laat je waarschijnlijk wat uh's en ah's horen.
- Selectief: het horen wat je wilt horen; luisteren naar een deel van wat gezegd wordt en dit aangrijpen om jouw verhaal te vertellen.

- Aandachtig: hier ben je echt aan het luisteren. Met het doel de ander te begrijpen. Je luistert, vat samen en vraagt door.
- Empathisch: hier luister je niet alleen om te begrijpen, maar je luistert ook echt naar de toon achter de boodschap. Je leeft je in. Bijvoorbeeld iemand vertelt dat hij een leuk weekend heeft gehad, maar je merkt op uit de toon dat er ook iets anders aan de hand is.

Niveaus van luisteren

- “Op welk niveau zit jij gemiddeld?”
  - Steek het aantal vingers maar op. 1 = negeren t/m 5 = empathisch luisteren.

Vraag:

- “Verschilt dat per situatie of de persoon waarnaar je luistert?”
  - “Verschilt dat per onderwerp?”

Ook leuk: Vertel een verhaal over je eigen familiegeschiedenis en vraag leerlingen empathisch te luisteren.